

ORZEŁ (287) *sb m*

o oraz e jasne.

sg *N* orzeł (132). ◇ *G* orła (29). ◇ *D* orłowi (17), orłu (1); -owi : -u *BierEz* (4:1). ◇ *A* orła (28). ◇ *I* orłem (14); -em (2), -(e)m (12). ◇ *L* orle (11). ◇ *V* orle (5). ◇ *pl N* orłowie (26), orły (6), orli (1) *BierEz* G2; -y *WyprKr*, *BielKron*, *KochProp*, *KmitaSpit*; -owie : -y *RejPos* (4:1), *RejZwierc* (1:1). ◇ *G* orłów (6); -ów (4), -(o)w (2). ◇ *A* orły (7). ◇ *I* orły (4).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. zool. *Aquila fulva* L. (Rost); ptak drapieżny z rodziny sokołów (*Falconidae*), o masywnej budowie, zakrzywionym dziobie, długich skrzydłach (do 2 m rozpiętości) i silnych nogach zakończonych ostrymi szponami; występuje w kilku gatunkach (najczęściej orzeł przedni, cesarski i włochaty) w Europie, Azji, Ameryce i Afryce; *aquila* *Murm*, *Mymer*¹, *Miech*, *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *Calag*, *Calep*, *Cn* (219) : Gdy w igrzysku ludzie byli/ [...] Orzeł sie tam z gory spuścił/ A ftarości pierścien fchwycił *BierEz* E3v; Ná tykách mięło trzymáli/ Zá ktorým orli latałi *BierEz* G2; Orzeł zá záiacem latał/ A on przed nim chutnie fkał: Rzekąc/ pomóż Boże nędznemu/ Nie day mię orłu pyfnemu. *BierEz* H2v; Orzeł ná drzewie wylokim/ Sprawił gniazdo orlętom fwym *BierEz* H3; Orłowi tak bárzo nie wierz/ A zásię mu fkrzydła obrzeż. *BierEz* Iv; Orzeł ten ná fładzie siedział/ Nietoperzá tako fkał: By pierze z niego zebrano/ A myślą mu fkorę dano. *BierEz* Q4, F, Gv, G2, H2v [6 r.], H3 [3 r.] (31); *Murm* 83; *Mymer*¹ 24v; (*nagł*) *Aquipulla*. Orzeł. *Capitulum*. 38. (–) ORzeł między ptaki iest namężnieyfzi y nafwiedobnieyfzy. Przeto też krolem ptałzim iest wezwan. *FalZioł* IV 17a; gdy sie iuż Orzeł z ftarzeie tak iz patrzeć nie może/ thedy czo nawyfszey pod obłoki wzłata, á gorączością floneczną fobie oczy wycziłcia *FalZioł* IV 17b, +4b, IV 17a, 48c, d, 53d [2 r.]; á nye lepffe [*przysłownianie*] niż kyedy by kto rzekł/ człowyek z orłem fą sobye podobni: Bo orzeł oftry wzrok ma/ á człowyek oftry rozum. *KromRozm* II r2; Záwždy Wilk gromi Owce/ Orzeł Gęsi łamie/ Tákże ćichy przed możnym ná wolności chramie. *RejWiz* 102, 31; *RejZwierc* 120v [3 r.], 127, bbv; Iuftynus piłze/ iż tego dnia [*gdy się urodził Aleksander*] fiedzyeli ná wirzchu domu dwa Orły/ známionuiąc Azyą y Europę iemu połieść. *BielKron* 122v, 102 [2 r.], 122v; *Erodius*, *Avis*, Pták náwiętszi miedzi wfziłtkiem [!] ptaki/ który y orła vbiya y záyada. *Mącz* 108a; *Haliaeetus*, genus *aquila*, Rodzay nieyáki orłów. *Mącz* 152d; *Iovis* *interpres* et *satelles aquila*, Iowifów tłumác y slugá orzeł. *Mącz* 172d; *Ossifraga*, Nieyáki ptak z rodu orłów który kości łamie. *Mącz* 270d; *Sanqualis*, Nieyáki rodzaj orłów. *Mącz* 367c; *Determinant spacia aquilae*, Orłowie fámi fobie cel á krés zákrefzáyą w którym látác máyą. *Mącz* 450b, 13c, 176d, 192c; *OrzQuin* Q4v; *SienLek* 245, Xxx3; Y thákoważ też fierdzitość (bo záwdy z wielkie⁸⁰ fercá rofcie/) náyduie sie w żwirzętach fláchetnieyfzych/ iáko we Lwie/ w Orle. *GórnDworz* K4; *RejZwierc* 99 [2 r.]; trudne poznánie drogi/ to iest fpraw y poftępkow Orłá ná powietrzu lataiącego który z trzałkiem przypada y gęsi ábo kury łápa *CzechRozm* 130v, 131; Bo więc Orzeł od gniazdá kiedy ma w nim dzyeci/ Gdy obaczy Sokołá mężnie k niemu leci/ Więcey fnađz onych broniac niż fiebie fámego *PaprPan* E2v; *Calag* 9b; A rzeká [...] ciáło męczęnniká [...] ná ieden kámieñ wyniołá: przy ktorým go orzeł pilnie ftrzegł/ y od zwierzu bronil. *SkarŻyw* 403, 356, 527 [3 r.]; prędko delfin płynie/ Prędko y orzeł lata/ Bóg obudwu minie. *KochJez* A3; ktoremu [*Prometeuszowi*] ná koždy dzień ferce

orzeł wyiada/ ktore też w niem ná każdą noc odrafta *GórnRozm* N3; *Calep* 86b; By były Sępy z Bábý/ Orły z Hoł przybyły/ Tedy były żorawie ich [*Pigmejów*] nie zwyciężyły. *KmitaSpit* C6v.

W połączeniach szeregowych (6): Słończe. Miedzy planetami ieft iako pan. [...] Nad ludzmi, Krolmi, nad Lwy nad orly. nad Sokoly panuie. *FalZioł* V 51; Miedzy ptaki ktore máią páznogięc dłuźzy w tyle niż ná przodku nie iedzie/ iáko Orzeł/ Gryff/ Sęp/ Kániá/ Iáłtrząb/ Kruk/ Strus/ Sowá/ Bąk/ Norek/ Lábęc/ Dudek/ Nietoperz/ y ine tákie. *BielKron* 36v, 465; Pátrźmy ná Lwá/ ná Koniá/ ná Orlá/ iáko w oczu iednego znác gniew: w drugiego oczu byftrość: w trzeciego nádętość iáakás. *GórnDworz* L15; *BudBib Lev* 11/13; Iefzcze po Orły byftre poftano ná gory/ Y po Sępy drapieźne/ y po Białożory. *KmitaSpit* B.

W przeciwstawieniach: »orzeł ... kobiec, kurczę, liszka« (3): Ale się pomftá nie zgodzi/ Orzeł lata liźká chodzi *BierEz* H3; kokofłá fie by kokofłz lámá nád fwemi yáycy/ s kthorych fie tylko kurczętá á nye orłowye wylągáya. *GliczKsiąż* L6; Sláchetwo z Orły wyfoko wylata/ Wfzeteczność s Kobcy tylko Wroble chwata. *RejZwierc* 220.

W porównaniach (61): riba kthorą zowá Lafz/ podobna ieft ku Lofofiowi, ale ma czelulć odfpodnią zakrzywioną iako orzeł *FalZioł* IV 34d; iż nos zawieftly á iakoby v orła nadoł zakłęczony, był w Perfow w wielgiey wadze *GlabGad* N7; iż przinoftá do nas z Mořkwy ptaki iedne drapieźne, na wzraz Orła w wielkoći/ iedno iż fkrzydła y ogon dłuźzy máią, na wzraz Iáłtrzęba Zowie ie Mořkwa Białożor *MiechGlab* 63; práwie odmładzáiac cię iáko orlá gdy przed ftároftciá zmietuie koć znoftá fwe⁸⁰/ á ina mu zafie wyrafta *RejPs* 150; iż [...] [*kościół*] myał być odnowion iáko orzeł ku pirwfzey zacności. *LubPs* X4v marg; Tym kftattem práwie iák orzeł z dzyatkámi swoimi/ Ták fie pan obchodzić raczył też s przodki náłzymi *LubPs* gg4, X4v; Bo prawdá gdzye fwe fkrzydłá by Orzeł roftoczy/ Iuż fáłżz ponuro chodzi iuż łeb w zyemię tłoczy. *RejWiz* 2; Bo rozum ma oftry nos á fkrzydłá fzyrokie/ A iáko buyny Orzeł lata pod obłoki. *RejWiz* 6v, 2 marg, 98v, 171v, Cc8; Dni moje přęftze były niźli ten co zlifty biega [...]. Przebiegli iákoby łodki z iábłki/ iáko Orzeł gdy ná pařzú leći. *Leop Iob* 9/26; konie iego přędfte niź Orłowie *Leop Ier* 4/13, *2v; [*Wiřniowieccy*] By Orłowie ku gorze/ záfwdy łeb wznofili *RejZwierc* 92v, 127; Gdźieć będzie ciáło/ tham fie zbiorą y orłowie. (marg) Nic nie záfwdźi wiernym áby nie mieli być złączeni z Kryftulem głowá fwa/ ábowiem zgromádzá fie do niego iák orłowie ábo fępowie około řcierwu (-) *BibRadz Luc* 17/37, *Is* 40/31; *BielKron* 264; Phoenix [...], Yediny ptak w Arábiey ták wielki yáko orzeł *Mqcz* 298c; w iármie ty Litwinie przyrodzónym iáko wól chodźifz/ [...] á ia Polak/ iáko Orzeł bes pętlíc/ ná fwoiey przyrodzónéy/ pod Królem fwym buiam fwobodźie. *OrzQuin* Q4; *RejAp* 48, 49v; Lecź mocno bronić dzyedziny/ Iáko Orzeł gniazdá *RejPos* A2v, A2, A2v, 57v; ázałz iuż może być řzczęfliwřzy człowiek ná fwiecie? kthory fobie iáko orzeł buia w rofkofłzney wolności fwoiey *RejZwierc* 102; Vmyřł fláchetny iáko Orzeł wzgorę/ Przebija wzrokiem y wfzeteczną chmurę. *RejZwierc* 221; gdy oni powaźni krolowie/ Buiáli fobie w Polřcze by zacni Orłowie. *RejZwierc* 249; y řzyrzyłá fie [*Polska*] záfwdze z łáłki Páńfkiey iáko fie řzyrzy Orzeł buyny około gniazdá fwe⁸⁰. *RejZwierc* 255, 19v, 22, 22v, 38v, 50 [2 r.] (18); *BudBib Ier* 49/22; *PaprPan* P2v; *SkarJedn* 402; A on [*Symeon*] wziáfwdzy dziećiatko: iáko ftáry orzeł odmłodnáł w duchu *SkarŻyw* 113; *KochJez* A2; *GórnRozm* N3v; To był twóy dźiad/ o Królu/ podobien orłowi/ Który přędkim pionem řłuząc Iowifzowi/ Tákíe potomftwo ná řwiát/ iáki řam/ podawa *KochFrag* 43; *LatHar* 112;

IAk Orzeł prawą nogą sięga przez obłoki. Gdy gorę wylātuie ná Dyon łzeroki/ Mieśiãc gwiazdy miiãiac/ łtrãłzny ptãłtwu bywa [...]. Tãk Dom Bekiełzow [...] Strãłzny nieprzyãcielow *KołakSzczęł Av*; á czwarte źwierzę podobne orłowi lataiacemu. *WujNT Apoc 4/7*, s. 300; *WitosłLut A3v*; ktorzy nas gonili/ pręđłzy byli niź orłowie powietrzni [*velociores ... aquilis caeli Vulg Thren 4/19*] *PowodPr 10*; O goro iãkoś piękna. o bych miał łkrzydłã iãko orzeł ábych tãm wleciał. *SkarKaz 123a*.

Przysłowia: bibl. KromRozm III O3v; BibRadz Luc 17/37; Abowiem iãko błýkãwicã wychodzi od włchodu łłonczã/ á vkaże łie áź ná zachodzye/ thãkże teź bęđzye rownie przyłcie łynã człowieczego. Abowiem gđzyekolwiek bęđzye ciãłõ/ tãmże teź bęđã zgormãđzeni y Orłowie [*Matth 24/28*]. *RejPos 259*; *GrzegŚm 20, 36*; Gđźieckolwiek bęđzie ciãłõ (*marg*) trup ábo łcierw. G. (-) tãm łię zbiorã y orłowie. *WujNT Luc 17/37, Matth 24/28*. [*Ogółem 7 r.*].

że źwierzę zãwłłe łoby podobne rodzi: Wilk wilkã/ Nyedźwyedź nyedźwiedzyã/ Orzeł orłã/ á nigdy wilk niedźwyedzyã/ áni nyedźwyedź wilkã/ áni teź orzeł Sokołã myeć y vrodzić nye może. *GliczKsiãż D2v*.

niech łye tã łowã zãłtrãbia iãko chce/ przedłie łowã łowã bęđzie/ z Orłem nigdy nie zrowna *OrzQuin Q4v*.

á krowkã teź (wedle przypowiełci) y orłowi dokucza. *CzechEp 4*.

Wyrazenie: »orzeł pręđkolotny« (1): Znãczne ktorych [*Radziwiłow*] połtepkã Orzeł prętkolotny/ Zãnioł tãm gđzie prowadzi konie łwe ochotny Phoebus *SapEpit A2v*.

Przen (53) :

Wyrazenie: »orłã lotem« = błýskawicznie (1): Spodłego łtanu łcigłeł Orłã lotem/ Pãńłtwy króle/ á Monãrchy złotem. Bięg łczęłłiwołci łãłkãwieć łye łtãwił: Y włzech potrzebnych dãrów cię nãbãwił. *ZawJeft 26*.

a) Moźnowłãdca, panujãcy (22) : Płrrus po kilku bitwach gdy mu winłzowãli/ Niektorzy go s pochlełłtwã Orłem buynym zwãli. *RejZwierz 25*; (*nagł*) Kłiełłtwo Pruskie/ y Olbricht Kłiãżę. (-) O Tę łie Kokolź częłto/ łãłtrãbi drapãli/ A iãko Orzeł przypadł/ tãk łey wnet przełtãli. *RejZwierz 108v, 25, 111*; W pęłlicãch v nas Orzeł POlłki łiedzi/ áby nam niebuiał po Polłzce iãkoby chciãł/ ktore petlice one łã w Polłzce dułze [*lege: dułze*] Krolu nie kãż mi nic przeciãwko Prãwu *OrzRozm L3v*; wyłoko ten Orzeł lata/ mego á twego tho łeft tych rzeczy niłkich niebaczy: bo nie ná doł ná ziemię/ ále wzgorę w niebo włzyłtek pãtrzy *OrzRozm T, L3*; Widzę orłã białego/ koniã tãyże łierci/ Ten mieczem/ ów pioronem groźny/ pręđkich łmierci Obã hoyni łzãfãrze *KochJez A4, A4v*; Wilk ze włzemi źwierzęty/ ná Orłã powłtawãł (*marg*) Krolewic. Cefarz. (-) *BielSen 6*; Twoiã rzecz po powietrzu iãko ptãłzek łatãć/ Niechciey tu Orle z ptaki nãłzey ziemię chwãtãć. Włzãk wiefz/ iãko o nãiu v Ezopã łtoi/ łź łie Orłã zębiãty Wilk namniy nie boi. *BielSen 6*; Orzeł połłãł do Strułã/ co klucz Piotrow nołi *BielSen 6, 6 [4 r.], 7 [2 r.]*.

W przeciãstawieniach: »orzeł ... kania, wrobel« (2): A łnãđniy [*wylecieć*] z gniãzdã wroblowi Niź łkrzydłãłtemu orłowi *RejRozpr E3v*; A tãk wy zacni łtanowie/ [...] Vwãżãycie tãk łwe łtany/ Niech was prãwe Orły znamy. A Kãniã niech Myłzy łkubie [...]/ Wy wzgorę łataycie. *RejPos A2v*.

Szereg: »lwowie i orłowie« (1): Przeto nieboymy fye tego nigdy/ áby nas ten Orzeł náłz Polłki/ páłcy oltrymi łwymi kiedy podrápáł: ták iáko indźie Lwowie y Orłowie podrápáli poddáne łwe. *OrzRozm* L3v.

b) *Upostaciowanie królestwa, panowania, wielkości [w alegorycznych obrazach biblijnych]* (17) : Orzeł ktorego widział wychodzące⁸⁰ z morzá/ to ieft ono krolestwo/ ktore widział w łwym widzeniu Daniel bráth twoy. *Leop* 4.*Esdr* 12/11, 4.*Esdr* 11/37, 45, 12/1, *Apoc* 8/13; TAm ná ten čás gdy Lew mówił ku Orłowi ty łłowá/ przydáło mi fię iákoś weyźreć. *BibRadz* 4.*Esdr* 12/1, 4.*Esdr* 12/11, 31; O wielkiłz to Orzeł kthorego dwiemá fkrzydły/ to ieft dwiemá zakony/ lata tá niewiáftá fwięta *RejAp* 104, 75v [2 r.], 103v, 104; A dla tegołz ty orle zgiń zgroznemi fkrzydły twemi/ y z złościwem twym pierzem/ z głowami złemi/ fpáznokty nagorłzemi/ á ktemu y łtym twoim nieużytecznym ciálem. *BudBib* 4.*Esdr* 11/45, 4.*Esdr* 11/37; Y widziałem/ y łtyłzałem głos iednego orłá lecącego w poórzod niebá/ mowiącego głólem wielkim: Biádá/ biádá/ biádá miełzkáiącym ná ziemi *WujNT* *Apoc* 8/13, *Apoc* 12/14.

c) *Zwolennik, wierny stronnik [w nawiązaniu do obrazu orłów strzegących ciała zmarłego]* (7) : Mowi bowiem: Gdzie będzie ciáło táb będą y orłowie/ przez ciáło ná thym mieyfcu nic inłzego rozumieć niemamy/ iedno [...] náukę Kryftá Páná [...]. A przez orły nic inłzego rozumieć niemáłz iedno Apołtoły/ Doktory łwięte/ y inłze włzytki miłófniki Boże *LeovPrzep* G2v; Powiedz że mi też miły Sektarzu Orłá/ tego łwego ciáłá/ do ktorego ludźie zwabiałz. Vkażełmi podobno Marćiná Luterá/ Apołtátę Belzebubá/ y Bożego zdraycę [...]. Zle fye znałz ná orle miły Sektarzu/ nie Orzełci to był ále Kruk *LeovPrzep* G3, G2; Abowiem pewnie wiedz iż iedno táb będą wierni Orłowie ie⁸⁰/ Gdzie on prawdziwie ieft: á ktorzy fie rozno rozlećá od niego/ pewnie w głuchych łefiech łwiátá tego nigdziey go nie naydá *RejPos* 261.

d) *O św. Janie Ewangelście* (3) : A S. Ian figurowan w Orle: iż poczyna od bołtwá Páná Chriłtułowego/ y ták wyłoko lata/ że wyłżzey wlećieć nie ieft rzecz podobna. *WujNT przedm* 32, s. 850.

Wyrażenie: »wysoko latający orzeł« (1): Sam ten Ian wyłoko lataiący orzeł/ tego fię ważył w tey dźiśieyłzey Ewángeliey *SkarKaz* 484a.

e) *Nieprzyjaciel* (3) : By Gełsi trawę łkubác ná ziemię pátrzymy/ Ałkąd Orzeł przypáść ma o tym nie myłlimy. *RejZwierc* 246v, 246v [2 r.].

a. *Zestawienie*: »morski orzeł« = *Haliaeetus albicilla* L.; orzeł morski, czyli bielik, ptak drapieżny z rodziny jastrzębi (*Accipitradae*), duży, żyje nad wodami śródlądowymi i morzami, zamieszkuje prawie cały świat; *aquila marina* *PolAnt*, *Cn*; *haliae(e)tus*, *nisus* *Cn* (1) : nie będziecie ich ieść iáko brzydkości iákiey: Orłá/ Iáłtrżábá/ y morłkiego orłá [*aquila et gryphus et aquila marina*]. *BudBib* *Lev* 11/13.

2. Wizerunek orła (64) :

a. *W heraldyce znak herbowy lub element herbu* (52) :

α. *O godle narodowym na chorągwiach, tarczach, pieczęciach i monetach* (36) : [*Etruskowie*] przyniełli włzytki ornámentá krolewkie do Tárquiniułá [...]/ to ieft/ koronę złotą/ łtołek s kołci Włłoniowey/ łceptrum/ ná ktorym Orzeł złoty był ná wirzchu *BielKron* 102v; [*Lech*] táb widział pełno gniazd Orłowych po drzewie/ łtądze y ná chorągwie kazał kłáść Orłá zá herb. (*marg*) Orzeł

Krolewki klenot. (-) *BielKron* 339v; [*Przemysław Wtóry*] dał pieczęć krolewską okrągłą na główne lifty wczynić/ na ktorey z iedną łtronę wyrzázano Orłá/ na drugiey łtronie ołobę krolewską *BielKron* 367v; [*księżęta śląskie*] Orły łobie herbowe zodmieniáli/ niekthorzy czárne żółthe y rozmaíte fárby polá wymyflili łobie/ odstápiwłszy biálego/ s ktorego półzli s krolmi Polłkimi. *BielKron* 373; Iż Orzeł ielth włafnye przywłafzczon zá Herb á zá Klenot Krolom/ Kłiążętom/ á przełozonym łwiátá tego. *RejPos* A2, ktv, A2; Dawłzy pętká ná nogi mocno przyłzychtowác/ A Orłá mu ná czele pięknie zácechowác. Iż ielibly łkád vciekl by go włzędy znano/ A iáko Koronnego niewolníká brano. *RejZwierc* 248; Pirwłza Cohors, álbo Rotá [...]/ tá miála Orłá przed łobá Cefárfki herb zá známie łwoie ktore przechadzáło inne włzyłtki znáki w Rzymłkim woyłku *BielSpr* 12; Drugie zwano *Aquiliferi*, ktorzy Chorągiew z Orłem nołili. *BielSpr* 12v, 12, 13, 19; Zá Herb krolełtwu temu thu Orłá zoltáwłł/ Od gniázdá iego miáłto zacne Gniezno łpráwłł. *PapPan* Ddv; Do Orla łlawnei Koroni Polłkiei Kleinotu/ Przemowa. *PapUp* Av; (*marg*) O Herbic [!] Orle. (-) áby [...] ná chorągwiách Ziemiłkich w tey Ziemi Kiiowłkiey przy łwych dawnych herbielch/ Orłá znáku Koronnego Herbu wżywáli. *SarnStat* 1063, 1042 [2 r.], 1193 [2 r.].

W przeciwstawieniu: »wilk ... orzeł« (2): Wilká nołi Krolewic/ á Orzeł Cefárfki *BielSen* 11, 11.

Zwrot: »na orle sta(wa)ć« (2): Przeto teł y dżiłł Pápież/ gdy Młzá łam łpiewa/ ná Orle łtawa: co teł y Grekowie czyniá: y tu v nas w Przemysłu Władyká/ to ielth Błłkup Ruski/ we Młzá ná Orle łtoi/ ná znák zwierzchnołci Kápláńłkiey/ nád włzyłtkie Cefárze y Krole. *OrzRozm* G4v.

Wyrażenia: »biały orzeł« [*szyk 3:1*] (4): Prułka chorągiew nołi biálego Orłá w czýrwonym polu/ á s práwego łkrzydłá ręká zbroyna wyciágniona z gołym mieczem. *BielKron* 425v; *RejPos* ktv; Rułacy záł Chorągiew Polakom wydárlil/ Koronná z biáлым Orłem *StryjKron* 255; (bo teł to nigdy nie było [...]/ żeby w niey [*Polsce*] iednołtáyna y zgodna między włzyłtkimi wiárá byłá.) iednák teł przedłię pod iednym biáłym orłem y pod iednym zbroynym rycerzem żywiác/ y z łpolnych łię wolnołci wefelác/ łpokoyne wiáry łwey y nabożeńłtwá pilnowáli *CzechEp* 13.

»orzeł cesarski« (1): Szoltá Rotę postáwiono ná czele [...] przed pirwłzymi znáki/ iáko y pirwłza gdzie był Orzeł Cefárfki y Smok Senácki málowány *BielSpr* 14.

»orzeł czarny« [*szyk 2:1*] (3): Prułki Miłtrz pošłáł krolowi dwu poštu s tarczámil/ s ktorzych ieden Krolá Rzymłkiego był/ Orłá czárneho w złotym polu máiác *BielKron* 383v; Miłtrzew Prułkich byłá chorągiew łtara z żółtym krzyżem á we łrodku tarcze z orłem czárnym ná biáłym polu *BielKron* 425v; *KochProp* 11.

»orzeł koronny« (1): ktorzych herbow [*Pogonieł*] [...] Witen y iego potomkowie áł do Alexandrá y Sigmuntá pierwłzego Kazimirzowicow/ Wnukow łagelowych wżywáli/ y dżiłł Krolowie Polłczy Wielcy Xiędzowie Litewłczy przy Orle koronnym wżywáiá. *StryjKron* 365.

W przen (2) : Y orły pográniczné Rzymłkie płocho łiedzá/ Bo y przez wielki Dunay oni [*Sarmaci*] drógę wiedzá. *KochProp* 12.

Zwrot: »orłem gonić« = *kupowác, przekupywác* (1): Bom widzyáł iedno kłiążę tu pod zamkiem w polu/ Ano łie zá nim włoczy dziwnego kákolu. Podobno łi co łie to ták włoczá zá dworem/ Co włzyłtko orłem goniá á drugie teł worem. *RejWiz* 75v; [Ná wielkiey pomocy byłbyć Ogrod/

Boćby był mnieyŝy pieniędzy rozchod/ Nie wŝyŝtkichby rzeczy Orłem gonił/ W Ogrodzie ŝwym nárwałbys/ náłomił. *WirzbGosp Bv*].

β. *O herbach ziemskich i rodowych (16)* : (*nagł*) Szaŝzowŝcy á Gierałtowŝcy. (-) CI fie Striymi Kliażętom/ y krolom dzyálaia/ Bowiem Orła bez głowy/ zá herb z dawná máia. *RejZwierz* 68; Krakowka chorągiew ma herb biały Orzeł w złotey koronie w czyrwonym polu/ á przez ŝkrzydła złota linia. *BielKron* 425; Sirádзка [*ziemia na chorągwi nosi*] puł Lwá á puł Orła czarnego w koronie pozłoconey/ Lew w czyrwonym á Orzeł w Czarnym polu. *BielKron* 425; Przemyŝka złotego Orła ze dwiema głowami w koronie iedney/ w błękitnym polu. *BielKron* 425, 425 [6 r.], 425v [3 r.]; z Woiewództwá Wołyńŝkiego herbowé pieczęci Krzyż/ á ná krzyżu Orzeł. *SarnStat* 872.

W porównaniu (1): A Rey teŝ [*wiódł*] ŝwych dwádzieŝcia z Lábęćmi całymi/ Ná tarczach ná kftał orłow z liliymi złotymi. *StryjWjaz B3v*.

b. *W zdobnictwie, sztuce, architekturze (rysunek, haft, rzeźba, plastyczna dekoracja) (12)* : Tenći wam dobrze wyłóży/ Co ten pierzćień z orłem waży. *BierEz* E4; OPonka kobierczowa iedna. Na ktorei ŝzą Herbi Krolewkie Orli *WyprKr* 101v; Posciel czwarta ŝczewonim Iadwabiem we złote Orli *WyprKr* 105v, 34v, 100; Była teŝ poŝród rynku rurá przyprawioná/ ná ktorey ŝtał Orzeł czarny ná iábłku krolewkim pozłociŝty/ ná ktorym był herb Rákułki/ miał koronę złotá ná obu głowách/ z obu gáb mu wino barzo byŝtro ŝzło/ ziedney białe z drugiey czerwone *BielKron* 331, 331 [2 r.]; Więć pozłoty rozliczne/ ony kury pozłociŝte/ ony orły/ ony záiaće/ á potráwá w poŝródku zá dyabła ŝtoi *RejZwierc* 58v; Ná wirzchu [*bramy*] Orzeł biały w pierŝiach Lilie miał/ Gdzie Krol ŝzedł obrácał fie/ ŝkrzydły iák żywy chwiał *StryjWjaz* C, C; Więć ie [*nowe fraszki*] ná párgáminie nadobnie piáno/ A niektóre y złotym prochem poŝypano. V káždéy orzeł/ y pŝtra czyŝta ŝznurá długa *KochFr* 79; [drzwi ŝelazne, nade drzwiami orzeł z marmuru wykowany. *LustrKrak* I 191; Mularzowi, co kraty malował u okien u altany, takŝe i u orła na powietrzniku nad wodná skrzyniá [...] fl. 2/25/ – *Wawel* 1584/458].

3. *astron. Orzeł (Aquila), gwiazdozbiór równikowy, w Polsce widoczny latem i jesienią (4)* : (*nagł*) Orzeł. (-) TVŝ [*poniżej Strzały*] ielt y pręćki Orzeł łábęćia pomnieyŝy/ Ale wiátry pobudzác/ ŝaden gwałtownieyŝy. *KochPhaen* 12; A kiedy z Oceaná wychodŝi Lew ŝrogi/ To co był Rák ná morze wegnał wielonogi: Wŝytko znika do kónćá/ Orzeł równo z nimi *KochPhaen* 21, 19.